

Волошинова М. О.<https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРЕДМЕТНО-ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ В ДІАЛЕКТНОМУ СЛОВНИКУ

У статті на прикладі «Словника українських східнословобожанських говірок», який належить до тлумачних словників диференційного типу, проаналізовано особливості тлумачення предметно-побутової лексики окремого діалектного континууму. З'ясовано, що принципи укладання діалектних словників перебувають у колі наукових зацікавлень багатьох сучасних діалектологів, а дослідження предметно-побутової лексики є актуальним завданням мовознавства, оскільки слова окресленої тематичної групи відображають мовлення представників різних поколінь діалектоносіїв, зокрема старшого, яке пам'ятає давні традиції щоденного сільського побуту, застарілі народні ремесла, елементи матеріальної та духовної культури українського народу. Під час дослідження встановлено, що спосіб тлумачення діалектного слова за допомогою монолексми (літературного відповідника) є неефективним, через неможливість отримання докладних відомостей про предмет, на відміну від тлумачення у вигляді описових конструкцій, які дозволяють одержати більш повні дані про лексичні одиниці заявленої групи лексики, їхні якісні характеристики, функційне призначення тощо. Доведено, що більш продуктивними є тлумачення діалектних слів за наявності в словнику такого ілюстративного матеріалу, як діалектні фраземи, що супроводжують мікротексти, або розлогі текстові приклади з додатковими відомостями про реалію: функційне призначення, розмір, матеріал виготовлення, вичерпні відомості про особливості зовнішніх ознак предмета. Найбільш прийнятним варіантом тлумачення авторка вважає розкриття особливостей речі чи явища, підкріплене широким діалектним текстовим масивом, у якому можна відстежити елементи нематеріальної культури діалектоносіїв: обрядодії, пов'язані з відзначанням свят календарного циклу, родинної обрядовості, забобонних уявлень про потойбічні явища носіїв говірки.

Ключові слова: мікротекст, номен, приклади, тлумачення, діалектний словник, предметно-побутова лексика.

Постановка проблеми. Матеріали діалектних словників слугують цінним джерелом для лінгвістичних і краєзнавчих досліджень, оскільки в них зафіксоване мовлення представників різних поколінь діалектоносіїв, зокрема й старшого, яке пам'ятає давні традиції щоденного сільського побуту, архаїзовані народні ремесла, елементи матеріальної та духовної спадщини.

Останнім часом учені-діалектологи дбають про те, щоб укладені ними словники були розраховані не лише на фахівців, а й на широке коло пересічних читачів – «уважних спостерігачів та шанувальників народних говірок» [2, с. 402]. Саме тому неабиякого значення в сучасних діалектних словниках набувають приклади, записані від носіїв говірок, – розлогі фрагменти або ж мікротексти, що супроводжують вокабулу словникової статті. Зразком

такого словника є «Лексикон львівський: поважно і на жарт», упорядкований колективом авторів відділу української мови при Інституті українознавства імені І. Крип'якевича, Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремською, Г. Дидик-Меуш [10]. Праця зазнала кількох видань, що зокрема свідчить про неабиякий читацький попит. На сторінках *Лексикона* як ілюстрації наведено, наприклад, докладну рецептуру галицьких страв, іноді вже забутих, тексти про звичаї, традиції, побут львів'ян, розповіді про історичні будівлі Львова та ін. Існування таких словників вкрай важливе, їх з упевненістю можна назвати просвітницькими працями, оскільки вони допомагають залучати до мовних скарбниць великі кола читачів – поціновувачів рідної мови.

Реєстри діалектних словників уміщують значний за обсягом матеріал, присвячений пред-

метно-побутовій лексиці, до якої дослідники відносять різноманітні тематичні групи: назви їжі, напоїв, посуду й кухонного начиння; одягу, взуття та прикрас; хатніх знарядь праці; сільськогосподарського приладдя; звичаїв, обрядів та багатьох інших. Це зумовлено тим, що саме побутова лексика відображає реалії щоденного життя певного народу, складники його матеріальної й духовної культури. Звернення до українських діалектних словників періоду середини – кінця ХХ століття дозволяє відстежити предмети побуту, які на сучасному етапі відійшли в минуле у зв'язку зі змінами способів господарювання й іншими позамовними чинниками, отже, діалектні словники є вельми цінними джерелами для багатьох історико-етнографічних, діалектологічних студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці діалектної лексикографії присвячені дослідження багатьох мовознавців. У статті Л. Рябець порушено актуальне питання ілюстрацій – одного з параметрів словникової статті діалектного словника тлумачного типу. Проаналізувавши динаміку змін у принципах укладання лексикографічних праць кінця ХХ – початку ХХІ ст., учена зазначає, що ілюстративний матеріал у новітніх словниках представлено системно й максимально повно. Це дає можливість дослідникам з'ясувати відмінності в значеннях загальноживаних слів, виявляти нові значення й додаткові компоненти відтінків значень [7].

Наукова розвідка Н. Хібеби знайомить зі способами впорядкування словника однієї говірки (с. Росохи Старосамбірського району Львівської області) [9]. До реєстру лексикографічної праці вміщено слова, стійкі словосполучення, фразеологізми, паремійні одиниці різних тематичних груп лексики: кулінарної, медичної, музичної, ботанічної, будівельної, церковної, обрядової тощо. З метою «удоступнити словник для якнайширшого кола зацікавлених читачів, застосовано спрощене транскрибування текстів та нарядковий наголос» [9, с. 83]. Уведений до словника ілюстративний матеріал різного обсягу дозволяє не лише витлумачити реєстрове слово, продемонструвати специфіку досліджуваної говірки, а й пізнати мовний світ мешканців села. З цією метою подано тексти з прикладами мовленнєвих формул подяки, прохання, заборон.

Принципам побудови словникових статей у «Словнику сільськогосподарської лексики Центральної Слобожанщини (Харківщини)» присвячено публікацію Р. Сердеги [8]. Учений зосередив увагу на загальній схемі структурування словни-

кової статті, моделях лексикографічного опису одиниць, що застосовуватимуться для фіксування різних частин мови (зразки опису іменників, приклади подання дієслів, способи репрезентації прикметників та дієприкметників).

На необхідності укладання «Словника українських східностепових говірок» як важливого етапу фіксації та наукового осмислення лексичного багатства новостворених українських діалектних систем наголошує Н. Клименко [4]. Дослідниця окреслює основні концепції укладання словника, зокрема особливості побудови й репрезентації ареальної характеристики реєстрових слів з обов'язковим зазначенням їхньої співвіднесеності з окремими мікроареалами східностепових говірок або із зазначенням загального характеру функціонування реєстрового слова в усіх обстежуваних говірках. На думку вченої, такий підхід надаватиме можливість сформулювати лінгвогеографічну модель словника, у межах якої зафіксовано і протиставні діалектні одиниці, і протиставні варіанти, реалізовані через різні діалектні особливості досліджуваних номенів. Подібна «модель структурування діалектної лексики при її лексикографічному опрацюванні є ефективним інструментом для систематизації реєстрових слів у словнику діалектної лексики й може бути застосована в інших лексикографічних працях» [4, с. 15].

Постановка завдання. Метою нашої статті є аналіз особливостей тлумачення предметно-побутової лексики в діалектному словнику. За основний метод у статті обрано описовий, що дозволить систематизувати аналізований лексичний матеріал, визначити специфіку семантичних зв'язків лексем. Джерельною базою дослідження слугує «Словник українських східнослобожанських говірок» (далі скорочено СУССГ) з реєстром у майже 6400 номінативних одиниць, записаних у 274 населених пунктах Луганської області. Словник є диференційним, містить традиційну діалектну лексику говірок Східної Слобожанщини та перехідних від східнослобожанських до східностепових.

Виклад основного матеріалу. Реєстрові слова, що репрезентують предметно-побутову лексику в «Словнику українських східнослобожанських говірок», супроводжують різні типи тлумачень, серед яких є розкриття семантики номена через відповідник літературної мови, без жодних додаткових диференційних ознак, наприклад: БАКАЛ 'келих' [СУССГ, с. 23]; БАНЯЧОК 'бідон' [СУССГ, с. 25]; ГЛІЧІК 'кухоль' [СУССГ, с. 79]; ГУЛЬФІК 'кальсоні' [СУССГ, с. 92]; ЖАРНИЦЯ 'сково-

рода' [СУССГ, с. 111]; КА́ДКА 'діжка' [СУССГ, с. 142]; КАЧА́ЛКА 2. 'макогін' [СУССГ, с. 150]; КО́МІРЬ 'комір' [СУССГ, с. 166]; КО́РЧИК 1. 'ківшик'; 2. 'кухоль'; 3. 'відро' [СУССГ, с. 169] (тут і далі великими літерами подаємо заголовне слово словникової статті). Як бачимо, детальних пояснень до наведених вище прикладів немає. Вважаємо, що сформувані в читача комплексне уявлення про реалію, розкрити особливості її призначення тощо, допомагає діалектний текст (мікротекст), що супроводжує словникову статтю з подібним типом тлумачення, наприклад: КЕРСÉТКА 'корсетка'. *На|р'ади // ну / не^н так / йак те^нпер |б'іле н'лат':а / а ота^к і ке^нр'сетки бу^нли б'із рука^нв'іу* [СУССГ, с. 153]; ЖИЛЬО́ТКА, ЖУЛÉТКА 'жилетка'. *Плат':а |женич'іни но|сили / хто |йуп'ку і |кофту но|сиу / ну і там |йа'кус' |кофточ'ку / жи^нл'отку / йак холо^нд'н'іше над'вор'і / од'і|вали* [СУССГ, с. 114]; ЦАБÉРКА, ЦЕБА́РКА // ЦИБÉРОК 'відро'. *Ви^нби^нрайут' / |йа|жут' у |гор- стки / во^нно |сохне / то^д і |кла|дут' |його / бе^нрут' |ц'в'іт і |ц'іном |мо^нлот'ат' / ви^нби^нвайут' |с'іміа / зме^нли / по^нв'ііали / там |ци^нбарка ч'і дв'і / ну |смот^р'а по |плош'ч'ад'і / хто |с'к'іл'ки |с'ііе; |Баба |Са^нриха та^ка ж бу^нла // |також ка^нзали / в'ід'му^нвала // хо^ндила по |са^нрайах / то ко^нрову з^ндойіт' / то |к'ішко^нйу з^нробиц':а // а о^ндин с'л'ідиу / а во^нна зал'ізла і у |йасла л'а^нзла // а му^нжик п'ід'лу^нхау / одч'і^на са^нраї і |каже / бач' во^нно хто // во^нна зразу ш про^нпала і де |д'ілас'а // н'і |ци^нберка / н'і |й'іі [СУССГ, с. 382].*

Традиційним способом тлумачення лексики в діалектному словнику є описовий принцип, до якого вдаються укладачі багатьох лексикографічних праць. На зауваження І. Гороф'янюк, «слова-діалектизми пояснюються переважно лексичними відповідниками літературної мови. Якщо таких відповідників немає, тоді розкривається їх значення описово» [6, с. 8]. Цей принцип тлумачення є продуктивним, оскільки має змогу дізнатися про:

– функційне призначення предмета: БАЛЗА́НКА 'посудина для керосину, олії' [СУССГ, с. 24]; КОЛЮ́Х 'ніж, яким колють свиней' [СУССГ, с. 165]; ВУТЯ́ТНИЦЯ, УТЯ́ТНИЦЯ 'посудина, у якій тушкують м'ясо' [СУССГ, с. 73]; ДОЇ́ЛКА 'посудина, у яку доять молоко' [СУССГ, с. 102]; ВОРОТО́ЧОК 'торба для сиру' [СУССГ, с. 67];

– зовнішні ознаки реалії: БАРИ́ЛО 'маленька діжечка з отвором збоку' [СУССГ, с. 26]; ЛОЗНИ́ЦЯ 'пляшка, обплетена лозою' [СУССГ, с. 199]; ВУША́К 'діжка з вухами' [СУССГ, с. 73];

– об'єм місткості (з точною вказівкою в літрах) / розмір предмета: БА́НЯК 'велика посудина (на 10 – 15 літрів), у якій варять страву' [СУССГ, с. 25]; СЛОЇ́К 'скляна трілітрова банка' [СУССГ, с. 335]; МА́НÉНЬКА 'пляшка місткістю 0,25 л' [СУССГ, с. 208]; КУШІ́НЧИК 'невеликий глечик' [СУССГ, с. 188]; СУ́ЩИК 'маленький бублик' [СУССГ, с. 351];

– матеріал, з якого виготовлено річ: КИРЗЯ́КІ, *мн.* 'кирзові чоботи' [СУССГ, с. 154]; КИ́ЯХ, *тесл.* 'дерев'яний молот' [СУССГ, с. 156]; ЗЛÉПКА, *ков.* 'залізна скоба' [СУССГ, с. 135]; ЧУГУ́Н 'чавун, металевий горщик' [СУССГ, с. 391].

Інформативними є і словникові статті, до складу яких уміщено семи з кількома диференційними ознаками, оскільки саме вони дозволяють отримати детальні знання про предмет. Це семи-описи, які одночасно містять:

– вказівку на розмір предмета та особливості його форми: КОВБУ́ШКА, 'великий глиняний глечик з вухом і носиком та вузьким горлом' [СУССГ, с. 161]; КУХЛЯ́К 'невеликий глечик з вухом і лійкою' [СУССГ, с. 188]; ПА́НÉРА 'велика корзина з двома ручками' [СУССГ, с. 262];

– відомості про матеріал виготовлення та функційне призначення реалії: КО́РЯЧО́К 'дерев'яний посуд, у якому товчуть сало' [СУССГ, с. 169]; ПІА́ЛА 1. 'череп'яна посудина, схожа на широку чашку, у якій зазвичай подають страву до столу'. 2. 'фарфорова або фаянсова посудина для пиття' [СУССГ, с. 271]; П'Я́ЛЬЦЕ 1. 'череп'яна посудина, схожа на широку чашку, у якій зазвичай подають страву до столу'; 2. 'скляна посудина без ручки, призначена для пиття' [СУССГ, с. 307]; САЛАТО́ВКА 1. 'дерев'яний товкач, яким товчуть сало; розтирають мак, пшоно' [СУССГ, с. 322]; ДЕРЖА́ЛО 'держак грабель чи лопати, дерев'яний пристрій до залізної частини знаряддя' [СУССГ, с. 96];

– вказівку на розмір реалії та її функційне призначення: НАХИ́ЛКИ, *мн.* 'невеличка скляна посудина, з якої п'ють горілку та інші спиртні напої' [СУССГ, с. 232]; ЖИ́ТНИЦЯ, *обряд.* 'невеликий сніп жита, вставлений у глечик, один з атрибутів весільного столу' [СУССГ, с. 115]; СО́ЛЬНИЦЯ 'солянка, невелика посудина для солі' [СУССГ, с. 339]; СВЕРЛЮ́, *ков.* 'невеликий пристрій для просвердлювання дірок' [СУССГ, с. 325];

– детальний опис предмета та його функційне призначення: ТАРЕ́ЛКА 3. 'кругла посудина з широким плескатим дном і низькими вінцями, куди насипають страву' [СУССГ, с. 353–354]; УХВА́Т 'рогач, довгий дерев'яний держак з двома

металевими заокругленими ріжками на кінці, якими беруть і ставлять у піч або виймають з неї горщики, чавуни' [СУССГ, с. 370–371] тощо.

Як відомо, тлумачення заголовного слова реєстрової статті в словнику із залученням фразеологічної одиниці допомагає деталізувати, уточнити семантичні відтінки лексичної одиниці. Науковці Василь і Валентина Грещуки зазначають: «Діалектна фразема опрацьовується в кінці словникової статті діалектного слова після ромба з абзацу, як і в тлумачних словниках, лише за умови, що діалектизм як компонент фраземи увійшов у реєстр словника самостійною лексеєю» [3, с. 266]. Подібної репрезентації матеріалу дотримувалися й укладачі аналізованої лексикографічної праці, наприклад, вокабулу ВÓДКА 'горілка' супроводжує фразеологічний зворот \diamond ЗАГОРІТИСЬ ВÓДКОЮ 'захворіти від передозування спиртного', значення якого розкриває екземпліфікація з більш докладною інформацією про зміст фразеологізму: *Йа з'найу ў мо'йейі мамки кум буў / з'вали йо'го кум Ва'сил'буў Тка'ч'енко // та в'інл'уб'ітел'тут' / так в'ін так на'тй'с'а / шо кажут' загор'ілас'у н'ого водка та то'д'і по'б'ігла йа'кас'баба на х'верму / там / де кон'і / та схватили к'із'ака та видавила і зали'вали йо'го / кажут' ото т'реба йак хто загор'иц':а водкойу так т'реба зали'ват' ото таким'в'еш'ч'ойу [СУССГ, с. 63–64].*

В іншому випадку за допомогою діалектної фраземи можна дізнатися про елементи нематеріальної культури східних словобожан, обрядові функції побутових реалій, отож «фразеологізми можуть активно функціонувати в особливих, культурно маркованих обрядово-звичаєвих текстах» [5, с. 24]. ХВÁРТУХ, ХВÁРТУК 'фартух' <...> \diamond ПРИНЕСТІ ХВÁРТУХ, обряд. 'привітати з народженням внука чи внучки': *І такий у нас обич'ай / йак по'ч'ула су'с'ідка шо ў мене родилас'а о'нуч'ка / так во'на при'ходе і при'носе ме'н'і х'вартух / о'це ш то'б'і / каже / бабушка / то'б'і / шо ти йак при'ве'з'ут' то'б'і о'нуч'ку з ро'д:ома / шо ти йй'йі ўз'ала ў цеї х'вартух / зане'сла ў хату / і пок'лала на ко'жуха / шо була во'на ш'ч'аслива і здорова / і кра'сива [СУССГ, с. 374–375].* На думку Н. Коваленко, у подібних текстових фрагментах «носії говірок часто пояснюють сталі вирази обрядової сфери, розуміючи втрату деяких звичаєвих дійств, їх незнання молодшими поколіннями чи немісцевими співрозмовниками» [5, с. 13]. Про забобонність селян, віру в потойбічні сили йдеться в такому прикладі: ЖУЖАЛКА, ЖУЖЕЛКА 'залишки після згоряння твердого палива'. \diamond ВІСИПАТИ ЖУЖЕЛКУ 'магічна дія,

з допомогою якої дізнаються, де живе відьма'. *Інишй с'пособ / на моло'дйі'м'іс'ац' т'реба вийти на пе'ре'хрес'т'а / тут т'іл'ки од'на в'еш'ч' / шо не' було в'ітру / і виси'пати з в'ідра' жу'же-ц'л'ку / і во'на п'ід'н'іме'ц':а і поле'тит' 'облаком на хату / де жи'ве в'ід'ма // поле'тит' і о'с'аде ў го'род'і та'кой' ж'інки / йа'ка за'ймаец':а колдоўст'вом // т'реба т'іл'ки іти за цим' облаком / тому шо во'но може ле'т'ити доўго / але не'при'мен:о доле'тит' до м'іс'ц'а / де жи'ве в'ід'ма [СУССГ, с. 117].*

Текстові фрагменти, що супроводжують вокабулу, Л. Рябець називає ілюстраціями, які, на думку авторки, є «важливим параметром словникової статті і діалектного лексикону, і тлумачного словника літературної мови» [7, с. 32]. Під ілюстрацію мається на увазі приклад, що унаочнює, пояснює, розкриває що-небудь. «Текст важливий не лише для формулювання значення маловідомих загалу слів, зафіксованих у потоці діалектного мовлення, а й для з'ясування відмінностей у значеннях загальноживаних слів. Саме записи текстів часто сприяють виявленню нових значень чи додаткових компонентів відтінків значень», – відзначає дослідниця [7, с. 31].

Пояснення за допомогою текстового фрагмента, що супроводжує словникову статтю є важливим доповненням, оскільки діалектна лексика, точніше її окремі слова, іноді є семантично непрозорими, тому і мікрофрагменти, і великі ілюстрації, є необхідною умовою адекватного сприйняття читачем діалектної лексикографічної праці. Так, мікропарадигму 'скляний бутель, обплетений лозою' в аналізованому словнику представлено номенами ДЕМІЖОН [СУССГ, с. 96], БАЛОН [СУССГ, с. 24], КАБУШКА [СУССГ, с. 142], СУЛІЯ, СУЛІЯ [СУССГ, с. 350] та ін., які, попри описове тлумачення, залишаються незрозумілими щодо функційного призначення. Мікротекст, записаний авторкою цієї статті в східнословобожанських говірках для лексеми лоз'ани'к 'скляний бутель, обплетений лозою', що з певних причин не потрапив до реєстру словника, містить детальний опис цієї реалії та пояснює її використання в побуті: *Нази'вайут' йй'ло'з'ани'ки / ло'з'ани'ки / да // бутилки / ну во'но бутилки та'к'і здоров'і / з та'ким' горли'ч'ком не'ве'д'ким / і ото лозойу оп:лете'н'і / шо не'билис'а // знай'еш' і ото ка'зали / бутилку / ло'з'ани'ч'ку при'неси / ото т'уди само'гон нали'вали / де'р'жали до'думайеш шо? // (записано в с. Парневе Біловодської Селищної територіальної громади Старобільського р-ну Луганської обл.).*

Діалектні мікротексти тематичної групи лексика «Їжа» допомагають дізнатися про обрядові функції деяких страв, способи їхнього приготування наприклад: ЗАКВАСКА, ЗАКВАСКА, кулін. 1. 'сметана'; 2. 'топлене незбиране молоко, заквашене сметаною'. *На поминки на с'т'іл с'таўл'ат' об'а'зател'но канун/рис з во'дойу/кожний'доўжен покушту'ват' // і об'а'зател'но закваску//закваску робл'ат' так / дл'а запуску бе'рут' го'тову ў су'с'ідки // кий'ат'ат'молоко / добаўл'айут' го'тову закваску і охлад'даіут' / хо'лодну і'д'ат' з'е пир'іж'ками / хто с'а:ахаром [СУССГ, с. 123].*

Інші тексти згаданої тематичної групи дозволяють відтворити обрядові складники свят календарного циклу східних словобожан: ДРАБИНКІ, мн., обряд. 'вид печива, яке печуть на Вознесіння'. *На Возн'е'с'ен'ііе пе'ч'ут' драбин'ки / посл'е Паски шес'т' не'д'іл' / по'том кажут' / шо возн'е'с'ис'а Господ'і на н'е'б'е'са / і пе'кли о'це драбин'ки / н'просто о'так драбиноюу ви'ложували / і во'но спе'ч'е'ц':а і ха'роше / ну во'но ж з'добне / йак і паска / з'валис' драбин'ки [СУССГ, с. 104].* Іноді розлогі діалектні текстові масиви супроводжують і вокабули з обрядовим значенням, що інформують про давні атрибути родинних свят, наприклад, весілля: СТОРОЖОК // СТОРОЖКІ, обряд. 'на весіллі хлібина, у яку встромляють обліплени тістом і прикрашені гілки'. *То'д'і ж по'рад'ац':а / на ко'ли с'вал'ба // л'інл'ат'шиш'ки / сторо'жок // те'пер ви'його ни'е'знайете // хл'і'бину та'ку спе'ч'ут' / ве'ликий'калач' // о'тут ле'жит' / ле'жин' / кажут' // то'д'і о'то здо'ров'і р'ін'а'ху / буд'а'ки / ло'пух / здо'ров'і / г'іл'ч'ас'т'і / ўже во'но су'хе / нала'майут' його / об'л'інл'ат' кажну г'іл'оч'ку'к'істом/гарним'т'істом/ста'ноўл'ат' / і ко'ли його г'іл'ку сос'ни / і ч'інл'айут' / і кан'вети / і раз'н'і бума'жечки ви'робл'айут' / шо т'іки і не' ч'інл'айут' // о'це сторо'жок [СУССГ, с. 347].*

Цінними є словникові статті з текстовими прикладами, що відтворюють елементи давніх обрядодій, звичаєвих складників, що є маловідомими чи зовсім невідомими сучасному поколінню мовців, населенню інших регіонів України, наприклад: НАВАР ◊ ВАРИТИ НАВАР, обряд. 'готувати настій із трав для очищення перед святом Великодня'. *Ў'нашому се'л'і іе обр'а'довий п'разник йак Пасха // припа'даіе во'на заўж'ди на не'д'іл'у // з се'ре'ди на ч'е'т'вер т'реба ў'стати та уми'ватис'а / та не' н'просто ў'во'д'і / а варили з р'ізних траў на'вари // цим'самим се'л'ани зми'вали гр'іхи та хво'робу // [СУССГ, с. 225].*

Діалектні тексти-приклади, що супроводжують заголовне слово словникової статті, необхідні й при тлумаченні слів, що постали внаслідок вторинної номінації – «характеристики, що лежить в основі переосмислення мовних одиниць» [1, с. 65]. Унаслідок уподібнення реалій за будь-якими якісними ознаками до іншого предмета, зокрема за схожістю з об'єктом номінації, відбувається семантична трансформація лексем, з'являється вторинне значення, наприклад: ЖУРАВЕЛЬ 1. 'вал з ручкою для витягання відра з колодязя'. *О'то / шо к'рути'ц':а / то кру'т'іл'ка / а'бо жура'вел'; Зруб'буў та'кий / і ви'к'руч'ували / жура'вел' там буў та'кий / це' може хто і не' пон'і'маіе шо це та'ке / ну йа об'яс'н'у // це / буў кру'ц' та'кий / пал'ка була / ну дес' може сан'тиметр'ів н'і'с'ат / ший'с'ат тоўи'ч'і'ноўу // у'нейі була ус'таўле'на же'л'ізна р'уч'ка / і на т'ій пал'к'і / буў ци'пок і при'ч'епле'не в'ідро / і ним ви'к'руч'ували в'оду [СУССГ, с. 117]; ВЕСЛО 'пристрій для випікання бубликів у печі'. *А то'д'і на о'тош буў у нас та'ке / весло назив'али / кла'дуть' о'то на його / і о'тош на о'гон' / о'так же' по'держут' / бубли'к при'с'малиц':а / хоч' / при'жариц':а т'рошки / а то'д'і на д'ругий б'ік по'верни'чи [СУССГ, с. 52]; КИСЕТ 'жилетка'. *Ран'ше це на ден' Івана Ку'пала були ви'шиван'і ру'башки / тої / ви'шив'али / ки'сети та'к'і ж без ру'кава / да'же у мене о'ни йес'т' / йа'к'і були ран'ше // ну а те'пер же йіх не'маіе та'кого [СУССГ, с. 155].***

Висновки. Проведене дослідження вповно важає на наступні висновки. Тлумачення предметно-побутової лексики в діалектному словнику здійснюється кількома способами: поодиноким лексемам (літературним відповідником); із залученням описової конструкції; з використанням фразеологічної сполуки, що загалом розширює уявлення про предмет, його якісні характеристики, призначення та ін. Найбільш інформативним засобом тлумачення діалектного слова вважаємо тексти зв'язного мовлення, що подаються наприкінці словникової статті, за допомогою яких читач не лише отримує вичерпні відомості про реалію, предмет або явище, а й оволодіває додатковою інформацією про важливі складники сучасної / архаїзованої матеріальної та духовної культури представників окремого діалектного ареалу.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуємо з дослідженням мотиваційних ознак, покладених у номінацію діалектних слів, на прикладі різних тематичних груп лексики.

Список літератури:

1. Бойко Л. П., Сабліна С. В. Системні відношення в тематичній групі лексики на позначення людини та її рис у говірках Нижньої Наддніпряни. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Вип 6. Кривий Ріг : Вид-во КДПУ, 2011. С. 64–70.
2. Вовченко Галина. Синтаксис народного мовлення в діалектному словнику: краєзнавчий аспект. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. пр. / відп. ред. І. В. Сабадош*. Ужгород, 2018. Вип. 23. С. 400–403.
3. Грещук Василь, Грещук Валентина. Діалектне слово в тексті та словнику: монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 372 с.
4. Клименко Наталія. Географія реєстрових слів у словнику українських східностепових говірок. *Лінгвістика: зб. наук. пр.* 2025. Вип. 1. С. 5–18. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2025-1-51-5-18>
5. Коваленко Н. Фразеологія в діалектному мовленні: ареальне варіювання і функціонування: автореф. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2021. 38 с.
6. Матеріали до словника подільського говору. Передмова / упоряд. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с.
7. Рябець Людмила. У пошуках повноти діалектного словника: ілюстрація. *Лінгвістика: зб. наук. пр.* 2021. Вип. 1. С. 27–37. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2021-1-43-27-37>
8. Сердега Руслан. Структура словникових статей у словнику сільськогосподарської лексики Центральної Слобожанщини (Харківщини). *Лінгвістика: зб. наук. пр.* 2020. Вип. 1. С. 58–70. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2020-1-42-58-70>
9. Хібеба Наталя. Матеріали до словника говірки села Росохи Старосамбірського району Львівської області. *Лінгвістика: зб. наук. пр.* 2019. Вип. 2. С. 83–103.
10. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-83-103>
11. Хобзей Наталя, Сімович Оксана, Ястремська Тетяна, Дидик-Меуш Ганна. Лексикон львівський: поважно і на жарт / 4-е вид., змін. і допов.; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2019. 896 с.

Джерела дослідження:

СУССГ – Словник українських східнослобожанських говірок / уклад.: Волошинова М. О., Глуховцева К. Д., Леснова В. В. та ін., за заг. ред. К. Д. Глуховцевої та В. В. Леснової. Вид. друге, зі змін. й допов. Київ : Талком, 2021. 407 с.

Voloshynova M. O. PECULIARITIES OF INTERPRETING HOUSEHOLD OBJECTS VOCABULARY IN A DIALECT DICTIONARY

The article analyzes the peculiarities of interpreting household objects vocabulary of a particular dialect continuum based on the Dictionary of Ukrainian East Slobozhan Dialects. It has been established that the principles of compiling dialect dictionaries remain within the scope of scholarly interest for many contemporary dialectologists, while the study of household objects vocabulary is an important task of linguistics, since the words of this thematic group reflect the speech of representatives of different generations of dialect speakers, especially the older generation, who preserve memories of traditional rural everyday life, obsolete folk crafts, and elements of the material and spiritual culture of the Ukrainian people. The study demonstrates that the interpretation of a dialect word through a monolexic definition (a literary equivalent) is ineffective because it does not provide detailed information about the object itself. In contrast, descriptive definitions make it possible to obtain more comprehensive information about the lexical units of this group, including their qualitative characteristics, functional purpose, and other features. The research proves that interpretations become more productive when dialect phrases accompanying microtexts or extensive textual examples are included in the dictionary, since they provide additional information about the realia: functional purpose, size, material, and detailed descriptions of the external features of the object. The author considers the most appropriate type of interpretation to be the explanation of the peculiarities of an object or phenomenon supported by a broad dialectal textual corpus, which makes it possible to trace elements of the intangible culture of dialect speakers, including ritual practices connected with calendar and family ceremonies, as well as superstitious beliefs concerning supernatural phenomena preserved in the dialect community.

Keywords: microtext, nomen, examples, interpretation, dialect dictionary, household objects vocabulary.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026